

ни. – 1999. – № 9. – С. 58-65. 7. Вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та їхнє раціональне використання. Методичні рекомендації. Ред. В. Ф. Сайко. – К.: Аграрна наука, 2000. – 39 с. 8. Канаш О.П., Мартин А.Г. Принципові аспекти визначення оптимальних співвідношень земельних угідь // Землеустрій і кадастр. – 2009. – № 1. – С. 18-25. 9. Проект постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь" від 21.01.2009 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=97922&cat_id=97888. 10. Галузева наука у занепаді. Чому? // Землепорядний вісник. – 2010. – № 4. – С. 10-11. 11. Current biodiversity and conservation research // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wisconsinpotatoes.com/sustainable-potatoes/news/>. 12. Gemmill B. Managing Agricultural Resources for Biodiversity Conservation: A Guide to Best Practices / Produced with the support of the UNEP/UNDP GEF Biodiversity Planning Support Programme. – 2002. – 78 p. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukabc.org/agbioguide.pdf>. 13. Заха-

рченко П.П. Розвиток права власності на землю в Україні (середина XIX – перша чверть XX ст.) : [монографія] / Захарченко П.П. – К. : Атіка, 2008. – 295 с. 14. Сидельников С.М. Аграрная реформа Столыпина (учеб. пособие). – М.: Издательство Московского университета. – 1973. – 336 с. 15. Мірошніченко А.М., Юрченко А.Д. Загрози парцеляції земельного фонду в аграрній сфері // Земельне право України. – 2006. – № 8. – С. 27-29. 16. Яцухно В. М. Регламентация землепользования как критерий нормирования нагрузок на ландшафты / Нормирование антропогенных нагрузок. Тезисы докладов Всесоюзного совещания "Устойчивость и изменчивость геосистем как научная основа нормирования антропогенных нагрузок". – М., 1988. – С. 50-52. 17. Юрченко А.Д. Економіко-правове забезпечення розвитку земельних відносин у ринковому економічному середовищі // Економіка АПК. – 2003. – № 4. – С. 28-31. 18. Тайсаев М.Т. Правовые основы зональных систем земледелия. – Автореф. дис. ... к.ю.н. ... 12.00.06. – М., 1991. – 28 с.

Надійшла до редколегії 27.09.12

O. Задюєнко, здобувач

ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В статті досліджуються проблеми та особливості нормотворчості в цивільній процесуальній галузі законодавства під час Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: нормотворчість, цивільний процес, Велика Вітчизняна війна, цивільне судочинство, кодифікація.

В статье исследуются проблемы и особенности нормотворчества в гражданской процессуальной отрасли законодательства во время Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: нормотворчество, гражданский процесс, Великая Отечественная война, гражданское судопроизводство, кодификация.

The article analyses some problems and features of the creation of regulatory acts in civil procedure legislation sphere during the Great Patriotic War.

Keywords: lawmaking, creation of regulatory acts, civil procedure, Great Patriotic War, legal procedure in civil cases, codification.

Актуальність проблеми. Досліджуючи історію кодифікаційного процесу в галузі цивільного процесуального права, навряд чи можливо обійти один з найважливіших періодів історії нашої держави – Велику Вітчизняну Війну, оскільки саме в цей час перед суспільством стояло питання, з одного боку, приведення норм чинного законодавства у відповідність до потреб воєнного стану, а з іншого – збереження діючих принципів законодавства.

Стан наукової розробки. Проблеми правотворчості в цивільній процесуальній галузі законодавства частково розглядалися радянськими та зарубіжними дослідниками, такими як Мельников А.А. [1], Нематов А.Р. [2], Шамілов М.Ш. [3] та інших. Разом з тим, питання аналізу проблем нормотворчості в цивільному процесуальному праві України під час ВВВ з точки зору кодифікації досліджено ще не було.

Отже, **метою** даної статті є дослідження процесів нормотворчості в галузі цивільного процесу під час Великої Вітчизняної Війни.

Війна зажадала перебудови всього життя країни. Тому було прийнято низку законодавчих актів, обумовлених військовою часом. Що примітно, навіть у цей надважкий для країни час не забувалися цивільні процесуальні засоби захисту прав і законних інтересів радянських громадян.

Основним законодавчим актом, що спрямував особливості функціонування судових органів і порядок здійснення судочинства на всій території СРСР, став Указ Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 року "Про воєнний стан" [4]. В той же день приймається Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про оголошення в окремих місцевостях СРСР воєнного стану", що встановлював перелік із 26 територій, на які поширювалось його дія [5]. Безумовно, Українська РСР була в переліку даних територій.

В умовах воєнного часу в судах збільшилась кількість справ, розглянутих за Постановою ЦВК і РНК СРСР від 11 квітня 1937 р "Про скасування адміністративного по-

рядку і встановлення судового порядку вилучення майна для покриття недоїмок по державних і місцевих податках, обов'язковому окладному страхуванню, обов'язковим натуральним поставкам і штрафів з колгоспів, кустарно-промислових артілей та окремих громадян", а також певних категорій справ окремого провадження, і особливо справ про встановлення юридичних фактів [6].

У зв'язку з раптовим початком війни багато документів були знищені або втрачені і це також стало причиною продовження правотворчої діяльності у воєнний період. Таким чином, 22 квітня 1942 НКЮ СРСР видав Інструкцію, що визначали порядок видачі дублікатів виконавчих листів у разі втрати їх за обставинами воєнного часу [7]. Наказом НКЮ СРСР від 23 травня 1942 р. був визначений порядок відновлення зупиненого провадження у зв'язку з обставинами воєнного часу.

Всесоюзна мобілізація у воєнний час стала причиною прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР "Про державне мито" від 10 квітня 1942 року [8]. Постановою РНК СРСР від 29 квітня 1942 року були встановлені нові ставки єдиного державного мита, а багато категорій позивачів взагалі звільнені від сплати будь-яких зборів. У зв'язку з прийняттям цих загальносоюзних правових актів були внесені окремі зміни до процесуального законодавства, що діяло в Українській РСР.

9 січня 1943 р. був виданий Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про скасування податку з майна, що переходить у порядку спадкування і дарування, і надання пільг по державному миту спадкоємцям осіб, які загинули при захисті Батьківщини" [9, с.98].

Таким чином, перед органами правосуддя поряд з традиційними постали нові завдання, обумовлені надзвичайними обставинами воєнного часу.

Під час війни, у зв'язку з падінням торгового обороту, різко скоротилося і число цивільних позовних справ. Війна подіяла на цивільну процесуальну сферу і нашої Республіки.

Судова практика у час війни була безпосередньо пов'язана з постачанням фронту всім необхідним і ор-

ганізацією роботи евакуйованих. В умовах воєнного часу судді були наділені повноваженнями жорстко застосовувати заходи майнового впливу.

Важливу роль в цивільному судочинстві грали постанови Пленумів Верховного Суду СРСР і Української РСР. Судам давалися вказівки про зупинення провадження нерозглянутих цивільних справ, відповідачами в яких були фронтовики, які перебували в діючих частинах Червоної Армії. На період військових дій підлягало зупиненню виконання судових рішень, які вступили в законну силу, щодо цих осіб, крім рішень про стягнення аліментів на дітей з офіцерів начальницького складу і солдатів.

Так, 23 червня 1941 р. Пленум Верховного Суду СРСР прийняв постанову, в якій вказав судам, що відповідно до п. "г" ст. 113 ЦПК РРФСР і відповідними статтями ЦПК інших союзних республік припиняються провадження всіх незакінчених судових справ за позовами про виселення з житлових приміщень осіб, які перебувають за призовом та мобілізації в рядах Червоної Армії і Військово-Морського Флоту, а так само справи за позовами про виселення наймачів, члени сімей яких покликані і мобілізовані до лав Червоної Армії і Військово-Морського Флоту. Пленум вказав, що так само призупиняється виконання рішень про виселення цих осіб з житлових приміщень [10, с. 19].

30 серпня 1941 Пленум Верховного Суду СРСР прийняв постанову, в якій вказав судам, що відповідно до ст. 113 ЦПК РРФСР і відповідними статтями ЦПК інших союзних республік нерозглянуті цивільні справи, відповідачами по яких є особи, які перебувають в діючих частинах Червоної Армії і Військово-Морського Флоту, підлягають зупиненню провадження на весь час перебування цих осіб у діючих армії і флоті. Відносно даних осіб призупиняється також і виконання судових рішень у цивільних справах, які вступили в законну силу, за винятком справ про стягнення аліментів [10, с. 19-20].

Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду СРСР від 11 жовтня 1941 підлягали припиненню всі нерозглянуті судами справи про стягнення адміністративних штрафів з осіб, що були призвані у Червону Армію і Військово-Морський Флот, а також вступили в народне ополчення та винищувальні батальйони (з відривом від виробництва).

Як показує аналіз подій і документів того часу, Радянська держава намагалася максимально піклуватися про радянських воїнів та членів їх сімей, що знайшло відображення і в судовій діяльності. Безумовно, турбота про воїнів і особливо про їх сім'ї піднімає моральний дух військовослужбовців, надає їм сил, що неухильно веде до перемоги. Більше того, радянська влада проявляла турботу про матерів і дітей військовослужбовців, про зміцнення їх сімей. Про це свідчать нормативно-правові акти, що встановлюють порядок надання державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям, посилення охорони материнства і дитинства. Тоді ж були, засновані почесні звання ордену і медалі материнської слави. Вони вручалися багатодітним матерям в залежності від кількості народжених та вихованих ними дітей.

Проте, слід зазначити, що спірні процесуальні питання все ж виникали і вимагали вирішення. Зокрема, актуальними були проблеми в сфері шлюбно-сімейних відносин, пов'язані з опікою і піклуванням. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р. правову силу мав лише шлюб, зареєстрований в органах РАЦС, розлучення відбувалося тільки на підставі судового рішення про розірвання шлюбу і т.д. Особам, що фактично перебували в шлюбних відносинах, надавалася можливість їх оформити шляхом реєстрації шлюбу, вказавши термін фактичного спільного життя.

Питання процесуального характеру, що виникали у зв'язку з вищевказаними проблемами, були вирішені в наступних нормативно-правових актах. Наприклад, у тих випадках, коли фактичні шлюбні відносини, що існували до видання Указу від 8 липня 1944 р., не могли бути зареєстровані внаслідок смерті або безвісної пропажі однієї з осіб, які перебувають в таких відносинах, іншій стороні згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 листопада 1944 р. надавалося право звернутися до суду із заявою про визнання її (його) чоловіком (дружиною) померлої або безвісно відсутньої [11, с.242].

У роки війни в судовій практиці виникло питання про те, чи припиняється на підставі п. 3 ст. 48 ЦК РРФСР і відповідних статей ЦК інших союзних республік перебіг позовної давності тільки щодо зобов'язань, за якими особи, що знаходяться в армії, є кредиторами, або ж перебіг позовної давності зупиняється і за тими зобов'язаннями, за якими зазначені особи виступають боржниками.

У зв'язку з цим Пленум Верховного Суду СРСР прийняв 10 червня 1943 р. спеціальну постанову, в якій вказав судам, що на підставі п. 3 ст. 48 ГК РРФСР і відповідних статей ЦК інших союзних республік перебіг позовної давності зупиняється за всіма зобов'язаннями, що випливають із цивільних правовідносин, незалежно від того, чи є особа, що перебуває в складі Червоної Армії і Військово-Морського Флоту, кредитором або боржником [12, с. 124.].

З метою забезпечення правильної і однакової судової практики з розгляду справ, віднесених до компетенції судових органів постановою ЦВК РНК СРСР від 11 квітня 1937 р., НКЮ СРСР 1 лютого 1945 р. прийняв Інструкцію №7 "Про порядок розгляду судами справ про стягнення недоїмок по обов'язковим натуральним поставкам, податках, обов'язковому окладному страхуванню, самооподаткуванню і не внесених у строк штрафів" [13, с. 467-475].

Інструкцією встановлено, що на підставі постанови ЦВК і РНК СРСР від 11 квітня 1937 р. суди розглядають справи: 1) про стягнення з колгоспів недоїмок по обов'язковим поставкам сільськогосподарських продуктів державі, 2) про стягнення недоїмок по державних і місцевих податках та обов'язкового окладного страхування; 3) про стягнення не внесених у строк платежів по самооподаткуванню, 4) про стягнення не внесених у строк штрафів, накладених в адміністративному порядку; 5) про стягнення не внесених у строк грошових внесків за ухилення від трудової участі в дорожньому будівництві; 6) про лісопорушення [11, с. 64].

Перший розділ Інструкції передбачав загальні положення, якими суди повинні були керуватися при розгляді всіх зазначених вище справ.

Такі справи могли порушуватися лише за письмовими заявами керівників відповідних органів стягнення, що містять відомості і мають додатки, зазначені в Інструкції. Якщо заяви не задовольняли вимогам або до них не були включені всі зазначені в Інструкції документи, суддя повинен був повідомити про це стягувача і надати йому строк для усунення недоліків. Якщо у встановлений строк строк недоліки не усувалися, суд залишав заяву без руху і вона вважалася неподаною, про що суддя сповіщав керівника вищого органу стягувача.

Інструкція визначила п'ятиденний термін розгляду цих справ, держмитю за них не стягувалося. У разі задоволення позову з відповідача стягувалися судові витрати в сумі від 3 до 10 руб.

Справи про стягнення недоїмок і штрафів повинні були розглядатися судом за участю стягувача та відповідача. Однак у разі їх неявки суд розглядав справу за їх відсутності, якщо вони були сповіщені про день слухання справи. Якщо ж суд не мав відомостей про вручення сторонам повісток, розгляд справи відкладався.

Якщо до розгляду справи відповідач представляв суду документ про погашення недоїмок або сплату накладеного на нього штрафу, суд припиняв справу.

Інструкцією були певною мірою обмежені повноваження судів при розгляді цих справ. Так, було встановлено, що суд не повинен обговорювати питання про складання недоїмки та накладеного в адміністративному порядку штрафу, а також про надання відповідачу відстрочки або розстрочки в погашенні недоїмки або штрафу (ст. 8).

Інструкцією встановлено, що у справах про стягнення недоїмок по обов'язкових поставках сільськогосподарських продуктів, по податках, обов'язковому вкладному страхуванню, самоподаткуванню і грошовим внескам за ухилення від трудової участі в дорожньому будівництві позовна давність не застосовується.

Рішення з усіх цих справ, крім справ про стягнення штрафів, повинні були приводитися у виконання негайно, хоча і могли бути оскаржені в касаційному порядку протягом десяти днів. Подання скарги не зупиняло виконання рішення.

Зазначені вище правила розгляду справ, віднесених до судової компетенції постановою ЦВК і РНК СРСР від 11 квітня 1937 р., змінювали порядок розгляду цивільних справ, встановлений у ЦПК союзних республік. Ці зміни були обумовлені специфікою матеріально-правових відносин, з яких виникали дані справи. Інструкція детально регламентувала процесуальні особливості судового розгляду окремих категорій цих справ.

Крім того, у воєнні роки були внесені деякі зміни та доповнення до ЦПК союзних республік.

Як вже згадувалось, на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10 квітня 1942 р. "Про державне мито" Президія Верховної Ради РРФСР Указом від 19 червня 1942 змінив редакцію ст. 11 ЦПК, привів у відповідність з союзним законом ст. 35 ЦПК, що визначає ставки державного мита, і ст. 43 ЦПК, що вказує, з кого і за якими справами мито та витрати по справі не стягуються. Ст. 200 ЦПК була скасована.

Указом Президії Верховної Ради РРФСР "Про внесення змін до Кодексу про шлюб, сім'ю та опіку і Цивільного процесуального кодексу РРФСР" від 16 квітня 1945 ст. 2-а, 26, 53-6, 101-а і 291 ЦПК РРФСР були приведені у відповідність з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р.

Таким чином, незважаючи на вкрай тяжкі умови воєнного стану, особливо під час початкового етапу Великої Вітчизняної війни, законодавчі та судові органи виявилися готовими до відповідно прийняття і впровадження в дію ряду нормативних актів, що були просто

необхідними для здійснення судочинства. Крім того, серед позитивних висновків варто відмітити збереження важливих принципів цивільного судочинства: безпосередність, усність, гласність, незалежність суддів і підкорення їх лише закону.

Військові часи вплинули на співвідношення справ, що розглядалися в судах. Так, значно впала частка справ позовного провадження (хоча це не стосувалося, наприклад, житлових справ), а кількість справ окремого провадження, навпаки, зростає. Відповідно до цих реалій здійснювалася і нормотворча діяльність: з'являлися норми про заборону розгляду певних категорій справ, про спрощення деяких процедур тощо.

В роки війни в основному продовжувало діяти кодифіковане законодавство, прийняте в довоєнні роки, але все ж Друга світова війна в певній мірі поставила перед необхідністю держави розвивати цивільне, цивільне процесуальне законодавство та судову практику. Разом з тим, прийняття чималої кількості нормативних актів, в тому числі підзаконних, переконливо свідчило про необхідність продовження кодифікаційного процесу, особливо в галузі цивільного процесу.

1. Курс советского гражданского процессуального права: Судопроизводство по гражданским делам. В 2-х томах. Т. 2 // Мельников А.А. и др., Москва, 1981 г – 510 с. 2. Нематов А.Р. Кодификация законодательства Республики Таджикистан (исторический и практический аспект). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Р. Нематов – М., 2007. – 25 с. 3. Шамилов М. Ш. Становление и развитие гражданского судопроизводства Кыргызской Республики. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. Ш. Шамилов – М., 2007. – 26 с. 4. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 22 июня 1941 года "О военном положении" // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1941, №29. 5. Указ Президиума Верховного Совета СССР 22 июня 1941 года "Об объявлении в отдельных местностях СССР военного положения" // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1941, №29. 6. Орловский П. Е. Практика Верховного Суда СССР по гражданским делам в условиях Отечественной войны / П. Е. Орловский. – М.: Юриздат, 1944 – 132 с. 7. Инструкция Народного Комиссариата юстиции СССР от 22 апреля 1942 года "О порядке выдачи дубликатов исполнительных листов в случае утраты по обстоятельствам военного времени, судебного или исполнительного производства" // Сборник приказов и инструкций Министерства юстиции СССР 1936-1948 гг. – М., 1949. – С. 246. 8. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 10 апреля 1942 г. "О государственной пошлине" // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1942, № 13. 9. Нотариат. Сборник официальных материалов / Сост.: Буднев Н.С. – М.: Госюриздат, 1950. – 191 с. 10. Сборник постановлений Пленума и определенной коллегий Верховного Суда СССР, 1941 г. – М.: Юриздат, 1947. – 352 с. 11. Дела особого производства. Справочник для народных судей / Сост.: Карганова В.В., Свирская Н.Б.; Под ред.: Кудрявцев П.И. – М.: Госюриздат, 1951. – 319 с. 12. Сборник действующих постановлений Пленума Верховного Суда СССР, 1924–1957 гг. М.: Госюриздат, 1958 – 280 с. 13. Гражданское процессуальное законодательство СССР и союзных республик / Сост.: Борисов Г.Я., Зубов П.В., Сахарова И.М.; Отв. ред.: Чапурский В.П. – М.: Госюриздат, 1957. – 539 с.

Надійшла до редколегії 27.09.12

УДК 342.518

3. Макарова, асп.

ВПЛИВ ТИПОЛОГІЇ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ НА СТАТУС ГЛАВИ УРЯДУ

Стаття присвячена визначенню одного із факторів впливу на статус глави уряду

Ключові слова: форма державного правління; типологізація форми державного правління; президентська республіка; парламентська республіка; напівпрезидентська республіка; глава уряду.

Статья посвящена определению одного из факторов влияния на статус главы правительства.

Ключевые слова: форма государственного правления; типологизация формы государственного правления; президентская республика; парламентская республика; полупрезидентская республика; глава правительства.

The article is devoted to the determination of one of the factors influencing the status of head of government.

Keywords: form of government; typology of forms of government; a presidential republic; the parliamentary republic; semi-republic; the prime minister.

Неоднозначність процесів демократизації, які відбуваються останнім часом, відкривають перед конституціоналістами нові дослідницькі напрямки. Одним з таких напрямків, який на сьогоднішній день набуває суттєвого значення і є безперечно актуальним є пошук оптималь-

ної форми державного правління за умови всеохоплюючого врахування особливостей і специфіки функціонування даного явища.

Найважливішим завданням в цьому напрямку є необхідність визначення впливу типології форми держа-